

MODERNLEŞME DÖNEMİNDE KADIN EĞİTİMİNİN NİTELİĞİNE YÖNELİK FARKLI YAKLAŞIMLAR¹

DIFFERENT APPROACHES FOR THE QUALITY OF WOMAN EDUCATION IN THE MODERNIZATION PERIOD

Şahika KARACA²

Erciyes Üniversitesi, Eğitim Fakültesi

Özet: Tanzimat döneminden itibaren modernleşme projesinin simgesi hâline gelen kadın ve kadınlığa dair meseleler dönemin aydın yazarlarının sıklıkla üzerinde durdukları konular arasında yer almıştır. Kadınlıkla ilgili meselelerde öncelikle kadının eğitimi önemsenmiştir. Ancak kadın eğitimi erkek ve kadın aydınların kaleminden farklı şekillerde yansımıştır. Bu çalışmada dönemin aydınlarından Namık Kemal, Ahmet Mithat Efendi, Şinasi, Sadık Rıfat Paşa, Hüseyin Remzi ile Makbule Leman, Fatma Aliye ve Emine Semiye'nin makale ve edebî eserlerinden yararlanılarak kadın eğitimi konusundaki farklı fikirler toplumsal cinsiyet ekseninde değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmeler sonucunda görülmektedir ki erkek aydınlar çoğunlukla modern toplum inşasında nesnel bir yaklaşımla kadın eğitimi önemserken kadın aydınlar öznel bir yaklaşımla özgür bireyler olarak toplumsal hayatta kendilerine yer açabilmeyi hedeflemiştir. Dolayısıyla eğitimde cinsler arası farklılıklar kadın yazarların söylemlerinde olumsuz bir tutumla sergilenmiştir. Erkek aydınlar ise kadının geleneksel rollerini iyileştirici bir yaklaşımla kadın eğitimi önemsemiştir.

Anahtar kelimeler: Modernleşme Dönemi, Kadın Eğitimi, Öznel ve Nesnel Kadın Kimliği.

Abstract: "Woman" and issues related with women, which were symbols of the modernization project starting from Reorganization Period, were mentioned frequently among the topics to be considered in the works of intellectual authors of the term. Among the issues related with women, education was primarily focused. However, education of women was reflected differently in the works of male and female authors. In this study, different ideas on woman education were analyzed from a social gender point of view via the articles and literary works of Namık Kemal, Ahmet Mithat Efendi, Şinasi, Sadık Rıfat Pasa, Hüseyin Remzi with Makbule Leman, Fatma Aliye and Emine Semiye. As a result of this analysis, it was seen that while male authors considered women education objectively as building blocks of society, from a subjective point of view, female intellectuals aimed to earn a place in the social life as free individuals. Therefore, gender difference in education is set forth in a negative attitude in the works of female authors. On the other hand, male intellectuals considered woman education with a reformative attitude for traditional roles of woman.

Keywords: Modernization Period, Woman Education, Subjective and Objective Woman Identity.

1 Bu çalışma 07-09 November 2012 World Conference on Educational and Instructional Studies isimli kongrede bildirinin genişletilmiş hâlidir.

2 Erciyes Üniversitesi, Eğitim Fakültesi

GİRİŞ:

Tanzimat'ın ilanıyla birlikte hızlanan modernleşme çabalarında kadın ve kadınlıkla ilgili meseleler toplumsal dinamiklerin değişmesinde odak noktası olmuştur. Bu dönemden itibaren kadın modernleşmenin simgesi haline gelmiş ve Batı'ya kendimizi kanıtlayan yollarından olmuştur. Bu sebeple dönem içerisinde modern hayatın gerekliliklerine uyum sağlayabilmesi için öncelikle kadının eğitimi üzerinde durulmuştur. Namık Kemal, Şinasi, Şemsettin Sami gibi Tanzimat döneminin aydın yazarları yazdıklarıyla kadın eğitimini gündeme taşımışlardır. Tanzimat döneminde modernleşmenin simgesi hâline gelen kadının eğitimi meselesinde amaç, Osmanlı toplum yapısı içerisinde kadının üstlendiği rolleri iyileştirmek ve geliştirmektir. Bu dönemde kadın eğitimi konusunda Batıcılar ve gelenekçiler olmak üzere iki farklı anlayış söz konusudur. Her iki anlayışta da öncelikle kadının iyi bir anne ve eş olmasının gerekliliği üzerinde durulur: “Erkek reformcular, kadınların eğitilmesini, her şeyden önce çocukların yetiştirilmesi açısından önemli buluyorlardı. Onlara göre, kadınların eğitim görmesi, ikinci olarak, sevgiye dayanan bir karı-koca ilişkisi ve huzurlu bir aile hayatı için; üçüncü olarak da, toplumun ilerlemesine ve refahına katkıda bulunacağı için önemliydi.” (Durakbaşa 2002: 97) Tanzimat döneminden itibaren erkek reformcular kadın *eğitimini* öncelikle aile ile ilgili hedeflerinden dolayı önemserler. *Çünkü eğitilen kadın çocuğunu iyi bir şekilde yetiştirecek, kocasını mutlu edebilecek ve böylece ailenin koca ve çocuklar üzerinden*

sağlanan refahıyla toplumun ilerlemesine katkıda bulunmuş olacaktır.

Tanzimat döneminde eğitim amacıyla Batıya gönderilen erkekler döndüklerinde, hayatlarında kendilerini anlayabilecek kadını istemişlerdir. Bunun için de kadının erkeğine yakın bir eğitim seviyesine ulaşması Tanzimat dönemi aydınlarının başlıca sorunlarından olmuştur. Bu dönemde Namık Kemal, Ahmet Mithat Efendi, Şemsettin Sami gibi aydınlar da kadınların eğitimini yazdıklarıyla sık sık vurgulamışlardır. Yahya Akyüz, Namık Kemal'in kadın eğitimine verdiği önemi şöyle açıklar: “Namık Kemal'e göre, çocukların eğitimsiz kalmalarında ya da kötü yetişmelerinde cahil annelerin de önemli bir sorumluluğu vardır. Ona göre, cahil kalmış anne, çocuklarını da cahil bırakır. Ayrıca, cahil kadınlar ahlâk dışı yollara daha kolayca sapmakta ve bunu gören erkekler evlilikten soğumakta, nüfus azalmaktadır. Bu nedenle kızların ve kadınların uygun bir eğitim görmeleri gerekir. Onların eğitimi, Osmanlı toplumunun ilerlemesi ve mutlu olması için şarttır.”¹ Namık Kemal, “Maarif” isimli makalesinde gelişmiş Batı ülkelerinde kadınların erkekler gibi eğitim gördüklerini, buralarda çok değerli kadın yazarlar yetiştiğini belirtir. Makalesinin devamında 18 yaşında öyle kız öğretmenlerin felsefe ve matematiğin inceliklerine hâkim olduklarını ve onların önünde aksakallı hocaların kitaplarını açarak bilgi öğrenmeye çalıştıklarını anlatarak, Batının gelişmiş ül-

1 Yahya Akyüz, “Osmanlı Son Döneminde Kızların Eğitimi ve Öğretmen Faika Ünlüer'in Yetişmesi ve Meslek Hayatı”, http://dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/Milli_Egitim_Dergisi/143/1.htm

kelerinde kadınların eğitim yoluyla ulaştıkları durumu şöyle açıklar: “Öyle ülkeler vardır ki, öğretmenlerinin yarısından çoğu kadın, daha doğrusu yirmi beş yaşına varmamış kızlardır. Cumhurbaşkanı, bakanlar, generaller, memurlar, bilginler, yazarların pek çoğu eşlerini bu kızlardan seçerler.” (Namık Kemal 1289)

Namık Kemal’e göre: “Kadınların cahilliği, ailenin ve giderek ulusun çöküşünün nedenlerinden biridir.” (Caporal 1999: 59) “Terbiye-i Nisvan Hakkında Bir Layiha” isimli makalesinde de kadınların çalışma hayatından uzak tutulduğunu ve kadınlara haz nesnesi olarak bakıldığını, kadınların çocuk doğurmaktan başka topluma bir faydası olmadığını, hâlbuki kadınların da erkekler gibi toplumun bir üyesi olduğunu ancak toplumun ilerlemesi için kadınların hiçbir gayret sarf etmediklerini belirtir. Namık Kemal kadınlığın bu durumunu eğitimsizlikle açıklar. Çocukların iyi yetiştirilmesi ve milletin saadeti için kadınların eğitilmesinin gerektiğini söyler. “Nüfus” isimli makalesinde de iyi yetişmiş kadınların iyi çocuklar yetiştirebileceğini ve böylece Osmanlı devletinin çağdaş medeniyetler seviyesine çıkabileceğini belirtir. (Namık Kemal 1288a: 1-3) Namık Kemal, “Bizde Ahlâkın Hali” isimli makalesinde de toplum ahlâkının kötüleşmesinden eğitimcileri ve anneleri sorumlu tutar. Ona göre eğitimsiz kadınlar çocuklarının terbiyesinde başarısız olacaklar hatta kendileri de ahlâken yanlış yollara sapabileceklerdir. (Namık Kemal 1290: 1) Namık Kemal “Aile” isimli makalesinde ise kız çocuklarının iyi yetiştirilmemesi durumunda ilerde kendi çocuklarını da eğitemeyeceklerini ve ülkenin sosyal durumunda bozulma ve kültür seviye-

sinde düşüş olacağını ifade eder. (Namık Kemal 1288b) Görüldüğü üzere Namık Kemal kadının öznel kimliğini geliştirecek bir eğitim yerine aile ve toplumun refahı için kadınların eğitilmesini önerir.

Tanzimat döneminin önemli isimlerinden Ahmet Mithat Efendi de kızların eğitimi sorununu ısrarla gündeme getiren yazarlarımızdandır. İlk feministlerimizden olan Ahmet Mithat eğitimde kızlarla erkeklere eşitlikçi bir yaklaşımın benimsenmesini ister. “Bir kız her ne olursa olmalı, talim ve terbiyesini ikmâl etmiş bulunmalı. ‘Bizde kızların talim ve terbiyesine lüzum yoktur’ demek için ‘Bizde erkeklerin talim ve terbiyesine lüzum yoktur’ diyebilmek cesaretini peyda etmelidir. Ama kızların terbiyesine o kadar lüzum olmadığı dâvâ edilebilecekmiş. Terbiye ve talimin o kadarı bu kadarı olamaz. Nisvan dahi cemiyet içinde yaşadıkları medeniyet-i insâniyenin âzâsından tanındıkça erkeklerin talim ve terbiyeye ne kadar ihtiyaçları varsa kadınların da o kadar ihtiyaçları vardır.” (Kafadar 1997: 179) Görüldüğü üzere Ahmet Mithat kadın-erkek eğitiminde tamamıyla eşitlikçi bir yaklaşım içindedir. O sadece makalelerinde değil romanlarında da kadın eğitimi meselesini vurgular. *Felsefe-i Zenan* ve *Diplomalı Kız*’da kadınların da erkeklerle eşit haklara sahip olması gerektiğini ifade etmiştir. Ahmet Mithat’a göre kızların iyi bir evlilik yapmaları alacakları eğitimle de doğrudan ilişkilidir. “Çünkü, evlilikte saadet için sevgi yeterli değildir; kadının aile sorumluluğunu da bilmesi gerekmektedir.” (Kurnaz 1997: 60) Ahmet Mithat kız-erkek eğitiminde eşitlikçi

bir yaklaşım benimserken kadının aile sorumluluğunu yüklenbilmesini hedeflemektedir.

Şemsettin Sami de Tanzimat döneminin genel eğilimine uygun olarak kadının eğitiminin aile oluştururken iyi eş ve iyi anne görevini yerine getirmekteki önemini sık sık dile getirir. Şemsettin Sami *Kadınlar* isimli risalesinde kadının aile oluşturmaktaki işlevi üzerinde durur. Toplumun en küçük yapıtaşı olma özelliğine sahip olan ailenin oluşmasında kadının önemi üzerinde duran yazar, kadını ailenin temel direği olarak nitelendirir. Ailenin oluşturulmasında aslî unsurun kadın olduğunu belirten Şemsettin Sami ailenin merkezine koyduğu kadını güneşe, güneşin çevresinde dönen gezegenleri ise ailenin diğer fertlerine benzetir. (Şemsettin Sami 1879: 19-20) Şemsettin Sami daha da ileri giderek “*Aile demek kadın demektir*” der ve insan topluluklarının mutluluğunun ailenin mutluluğuna, bunun da kadınların eğitilmesine bağlı olduğunu belirtir hatta toplumun saadeti için gerekli olan kadının eğitiminin uygarlaşma ve ilerleme için de gerekli olduğunu düşünür.

Şemsettin Sami'nin kadınların eğitimi meselesinde üzerinde durduğu bir diğer mesele ise iyi eş olma vazifesidir. “Cemiyet-i beşeriye-nin saadeti kadınların terbiyesine mütevakıftır; o halde temeddün ve terakkinin birinci dersi kadınların terbiyesi olmak iktiza eder. Terakki ve medeniyetin illet-i gaiyesi insanların rahat ve sühuletle ve mes'ut ve bahtiyar olarak yaşayabilmesinden ibarettir; hâlbuki bir adam ne kadar âlim, ne kadar zengin, ne kadar muteber farz olursa, cahile ve terbiyesiz bir zevcesi olduğu halde, mes'ut ola-

bilir mi? Aradığı saadeti, ailesi içinde bulamazsa, ailesi haricinde bulabilmesi mümkün müdür?”(Şemsettin Sami 1879: 21) Ona göre bir erkek ne kadar bilgili, zengin ve itibarlı olsun eğitimsiz bir eşi olduğunda mutlu olamaz.

Şemsettin Sami'nin kadınların eğitiminin önemi konusunda vurguladığı diğer iki sebep ise kadınlar nüfusun yarısını oluşturduğu ve annelik vasfı nedeniyle de toplumun diğer yarısını da terbiye ettikleri için tüm toplumun eğitilmesi rolünü yüklenirler. Böylece kadınların eğitilmesiyle tüm toplum eğitilmiş olacaktır. İkinci sebep ise bir erkeğin aldığı eğitim bir tek kendi işine yarayacak ancak bir kadının aldığı terbiyenin çocuğundan hizmetçisine kadar tüm ev halkını etkileyecektir. (Şemsettin Sami 1879: 22)

Tanzimat döneminin devlet adamlarından Sadık Rıfat Paşa da kadın eğitimi üzerinde durmuştur. *Müntehabât-ı Âsâr* isimli eserinde “Ahlâk Risalesinin Zeyli” bölümünde özellikle kız çocuklarının doğduğu andan itibaren yetişkinliğe kadar olan sürecinde iyi bir eğitim almaları gerektiğini, kızların annelik vasfı nedeniyle çocuklarını dinî ve ahlaki vasıflara uygun olarak yetiştirerek topluma büyük bir hizmet etmiş olacaklarını söyler. (Rıfat Paşa 1293: 18)

Tanzimat döneminin önemli isimlerinden Dr. Hüseyin Remzi de *Mir'atü'l Beyt* isimli eserinde kadınların annelik vasfı üzerinde durarak iyi eğitilmiş annenin çocuklarını da iyi bir terbiye ile yetiştireceğini ifade eder. Annesinden iyi eğitim almış çocuk da ilerde kendi çocuklarını iyi yetiştirebilecektir. Dolayısıyla annenin eğitilmiş olması toplumun geleceği

için çok önemlidir. Bu sebeple Dr. Hüseyin Remzi kız okullarının eğitim programını da eleştirerek kız çocuklarına verilecek eğitimin iyi anne, iyi eş ve iyi ev kadını olmayı sağlayacak özelliklere sahip olmasını ister. (Batislam 2002: 164-168).

PEKİ KADINLAR NE İSTİYOR?

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kadın eğitiminin önem kazanmasıyla ev içi ya da örgün eğitim kurumlarında eğitim alan kadınlar, artık yazdıkları ve yaptıklarıyla toplumsal hayatın içinde görünür olma çabası içerisine girmişler ve başarılı da olmuşlardır. Ancak kadınlar kendilerine verilen eğitimin niteliğinden rahatsızlıklarını sık sık dile getirmeye başlamışlardır. Çünkü erkek aydınlar kadının öznel kimliğini ortaya koyacağı bir anlayış yerine geleneksel kadınlık rollerini devam ettiren, kadın bedeninin nesnelleştirildiği bir anlayışla kadın eğitimini desteklemeydiler. Bu sebeple eğitimle aydınlanmış Fatma Aliye, Emine Semiye, Halide Edip gibi Osmanlı'nın öncü kadınları hem edebî eserleri, hem makaleleri, hem de zaman zaman kadınlara yönelik düzenledikleri konferanslarda geleneksel toplumsal cinsiyet rollerini daha da perçinleyen kadın eğitimine yönelik fikirleri sık sık eleştirmişlerdir.

İlk kadın yazarlarımızdan Makbule Leman Hanım kadın eğitimiyle ilgili düşüncelerini *Hanımlara Mahsus Gazete*'de yazdığı makaleleri ve edebî eserlerinde dile getirmiştir. O, kadını 'mâder-i insaniyet', 'refika-i hayat', 'mürebbiye-i beşer' olarak tanımlamış ve toplumun yükselmesini kadınların yükselmesine bağlamıştı. Kadınların okumasının kadınlıkla

ilgili ev işi, annelik gibi işleri engellemeyeceğini çeşitli yazılarında dile getiren Makbule Leman, eğitilmiş bir kadının günde 5-6 saat okuyup yazmaya vakit ayırabileceğini geri kalan zamanında ev işlerini ve annelikle ilgili sorumluluklarını yerine getirebileceğini söyler. *Ma'kes-i Hayâl* isimli edebî eserinde "Tashih", "Neşv ü Nemâ" ve "İmtihan" isimli hikâyelerinde kadın eğitimi meselesi üzerinde durmuş. Yine "Hüsni Muamele" isimli hikâyesinde de eğitim hakkı engellenen Nezahat isimli genç kızın yaşadıklarını anlatmıştır. (Uğurcan 1991: 338-339) Makbule Leman kadınların eğitimini yazdıklarıyla dile getirir. Ancak eğitim hakkının kadınlara verilmeyeceği ya da verildiği kadarının da geri alınacağı kaygısıyla kadının geleneksel toplum yapısı içerisindeki sorumluluklarını yerine getireceğine dair söz verir gibidir. Bu durum geleneksel toplum yapısından modern toplum yapısına geçiş sürecinde bireysel kimliği kazanmak için ılımlı bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir. Ancak Makbule Leman'ın bu tavrına karşılık Emine Semiye kadınlıkla ilgili meselelerde daha keskin bir tavır içerisindedir.

Ahmet Cevdet Paşa'nın kızı yazar, öğretmen, siyasetçi bir kimlikle Osmanlı kadın hareketi içerisinde öncü bir kadın olan Emine Semiye kadınların hak ettiği yere ulaşabilmesi için öncelikle iyi bir eğitim alarak cehaletten kurtulmaları gereğinin üzerinde durur. Emine Semiye dönem içerisinde kadın eğitimine hâkim olan "iyi anne, iyi eş" anlayışından farklı bir yaklaşım benimser. O kadın eğitimini geleneksel anlayıştan farklı bir düşünüşle hak ve eşitliklerin sağlanması noktasında önemser.

Kadın eğitimle cehalet örtüsünü üzerinden atacak ve yüzyıllardır devam eden ataerkil sistemin işleyişine boyun eğmeyecektir. Emine Semiye Hanım kadınlara verilen eğitiminin niteliğinden rahatsızdır. Onun için kadınların eğitimi önemli olmakla birlikte bu eğitimin içeriği piyano çalmak, Fransızca konuşmak ya da Avrupalı kadınlar gibi giyinmeyi öğrenmek olmamalıdır. O böyle bir eğitimin çoğu kadın için ancak bir gösteriş vasıtası olduğuna ve hemeinslerine hiçbir faydası dokunmadığına inanır. “Ah o zamanlar, Fransız muallimemiz bile mevkiini kaybetmemek korkusuyla bize tarihin yalnız Fransa kısmını okutuyor, ‘liberte’ kelimesini erkeklere mahsus bir mesele gibi tarif ediyordu. Köller’in romanları, Lamartin’nin eşarı, Victor Hugo’nun bazı müntehabatı... İşte Türk kızlarının itina-yı tahsilleri! (Emine Semiye ty: 54)

Emine Semiye Meşrutiyet’in ilanından sonra da kadınların eğitimine önem verilmediğini “Terakkiyat-ı Nisvaniyeyi Kimden Bekleyelim?” adlı makalesinde sitemkâr bir dille şöyle anlatır: “-Evet hanım kızım, devr-i istabdatta olduğu gibi ilan-ı hürriyetten sonra da ricalimiz bizi hiç düşünmedi! Kadın tezyinat-ı beytiyelerini ikmal eden süslü bir kukla olmak itibarıyla müstakbel zevce veyahut valide olan benat-ı İslamiyenin saz öğrenmesi, resim yapması kuklalıklarının yaldızlayacağından ebeveyn biraz bunda himmet gösteriyorlar ve insanlara hakiki meziyet bahşeden ulûm-ı ciddiye talimine (kız oldukları için!) lüzum görmüyorlardı...” (Emine Semiye 1325: 734). Emine Semiye kadınların toplumsal hayat içerisinde aktif hale gelebileceği bir eğitim taraftarıdır. Kadınların edilgen

kimliğini daha da perçinleyecek, adeta kadını kukla haline getirecek eğitim anlayışına karşıdır. Bunun yerine kadınlar da tıpkı erkekler gibi özne konumuna yükselebilecekleri fennî ilimleri öğrenmelidirler.

Emine Semiye’nin üzerinde ısrarla durduğu konu, toplumsal yapının içinde kadınların eğitiminin erkeklerin eğitiminden çok daha önemli olduğudur. Çünkü erkekleri yetiştirenler de kadınlardır. Aslında bu görüş sadece yazara ait değildir. Hemen hemen bütün Tanzimat dönemi aydınları tarafından kabul görülür, paylaşılır. Hem eğitilmiş erkeğin toplumdaki karşılığı olarak hem de eğitilecek çocukların ilk öğretmenleri olarak kadınların eğitimi toplum mutluluğunun önemli bir şartıdır. Dolayısıyla kadınların eğitimleri toplumun hatta bütün insanlığın istikbaldeki huzurunu da hazırlamaktadır. Toplumda kadınların eğitimine gösterilen direnci de yorumlayan Emine Semiye, kadınların eğitilmelerinin erkeklerin ataerkil düzen içerisindeki konumlarını sarsacağı endişesine yol açtığı sonucuna varır: “Ey nisvan-ı İslam!.. Ey muhterem hemşirelerim! Çünkü kadınlar erkeklerden keskin olan zekâları sayesinde iyi okurlarsa çok öğrenecekler. Rabbimiz Teala’nın verdiği ve peygamberimiz efendimiz hazretlerinin (...) buyurduğu imtiyazlara akılları da erecek, ticarete, sanata süluk ederek nafakalarını kazanacaklar, sonra erkeklerin başlarına indirmek istedikleri maddi ve manevi darbelere artık boyun eğmeyecekler!” (Emine Semiye 1909b: 2) Kadınlar iyi bir eğitimle yetiştirilirse daha çok öğrenecek, İslamiyet’in kadına verdiği hakların farkına vararak onları kullanmaya başlayacak, para kazanarak hayatlarını

kendi başlarına sürdürmeye başlayacak ve maddi-manevi anlamda erkeklere ihtiyaçları kalmadığından onların baskılarına boyun eğmekten de kurtulacaklardır. İşte bu sonuç toplumsal yapının ciddi ve büyük bir değişikliğe uğraması demektir. Bu sonuç, rahatlarının kaçacağını düşünen kadınların bir kısmını ama özellikle erkekleri korkutmaktadır. Fakat bu korkuyla gösterilen direnç, beraberinde çok daha büyük problemleri getirecektir. Çünkü kadınlar aynı zamanda erkekleri de yetiştirmektedirler:

“Fakat ey rical-i İslam! Siz de şurasını düşününüz ki erkekleri yetiştiren kadınlardır. İnsal-i atiyemiz sıksa vücutlu, koca kafalı ve o kafa üstünde el kadar nazar boncuklu çocuklardan mı teşekkül etse iyidir, yoksa nezafeti ve tedavi-i iptidaiyi öğrenerek mükemmel mekteplerden çıkmış fikirli validelerin ağuş-ı dikkatinde perverişyap olmuş gürbüz çocuk, zeki ve terbiye nazarlığıyla müzeyyen yavru- lardan mı?” (Emine Semiye 1909b: 2)

Emine Semiye'nin romanlarında da kadının eğitimi, üzerinde önemle durulan konudur. Bunun için de onun kadınları genellikle eğitimidirler. Örneğin *Bikes*'teki kadınlar, eğitimidirler ya da eğitimi kabul ederler. Bir yamağın kızı olan Gülşen, Müstakim Bey'le evlendikten kısa bir süre sonra okuma yazma öğrenir ve içine girdiği yeni çevrenin kültür düzeyine on yılda uyum sağlar. Roman- da *Bikes*'in de eğitimi olduğu sık sık kitap okumasından anlaşılmaktadır. Racih'in halası Şahide Hanım ve kızı Cevahir de iyi eğitim almış kadınlardır.

Şahide Hanım ve Cevahir, babalarının desteğiyle dönemin şartları gereğince evde eğitim alarak yetişmiş kadınlardır. *Bikes*'teki diğer eğitilmiş kadın, Rüşuhi Bey'in kızı Natika'dır. Rüşuhi Bey büyük kızı Reside'nin de okumasını ister, ancak o ev işlerine yönelerek okumaya heves etmez. Küçük kız Natika ise ablasının tersine okumak ister.

Bikes'teki eğitilmiş bir diğer kadın, Yunus Bey'in kızı Teveccüh'tür. Teveccüh beşik kertmesi olduğu Muti Bey'e layık bir eş olabilmek için eğitimine devam eder. Yunus Bey Müstakim Bey'e yazdığı bir mektupta şunları söyler: “İstanbul'a gelip seni görelim tamam on iki sene oldu. Oğlunu ve kızını da al gel. Şu kaç senelik nişanlıları artık karıştırırım. Teveccüh gittikçe güzelleşiyor. Muti'ye zevce olmaya kesb-i liyakat için okumaya da iştiha ile çalışıyor!” (Emine Semiye 1897: 5-6)

Muallime'de romanın başlığından da anlaşılacağı gibi kadınların eğitimi özellikle vurgulanan bir konudur. Öncelikle Kevser babası Murtaza Efendi'den çok iyi bir eğitim alarak yetişir. Daha sonra Kevser'in kızı Bihbude de kendi babası Molla İdris'ten Arapça ve Farsça dersleri alır. Macit Bey'in konağına geldikten sonra da çocukların Fransızca ve piyano öğretmeninden dersler alarak kendini geliştirmeye devam eder. Bihbude'nin hem Doğu hem de Batı kültürüne uygun eğitim alması yazarın sentezci yaklaşımını göstermektedir. Hatta Mahsul Bey ve ailesi Bihbude'nin Fransızca ve piyano bilmesine, kızları Refah'ın yabancı öğretmenlerden ders almasına gerek kalmadığı için çok sevinirler.

Muallime'de Mahsul Bey eğitimi olmayan Saadet'le evlendiğinde ilk iş olarak ona öğretmen tutar. Macit Bey de karısıyla evlendiğinde benzeri bir tutum sergiler. Ama o Mahsul Bey kadar şanslı değildir. Çünkü karısı kendisini geliştirmeye hevesli değildir. Mahsul Bey karısının eğitimi gibi kızının eğitimine de önem verir ve bunun için elinden geleni yapar. *Muallime*'de bahçıvanın kızı da Refah'la birlikte Fransızca'yı ve piyano çalmayı öğrenmek isterse de babası buna izin vermez.

Ahmet Cevdet Paşa'nın Emine Semiye'den iki yaş büyük diğer kızı Fatma Aliye de kız kardeşi gibi kadınların eğitimi konusunda Avrupa'nın şekli özelliklerini benimseyen anlayışı reddeder. O kadınların eğitiminde babasının da tesiriyle İslamcı ve gelenekçi bir anlayışı benimser. Bu sebeple de Emine Semiye'den farklı olarak kadınların eğitimi konusundaki önerisi Fransız tarihi öğrenmek yerine kendi köklerimize dönerek İslami kaynaklara yönelmektir. "Kızcağızlar Fransız tarihini mükemmel biliyor da tarih-i İslam'dan bi-haber! Avrupa kahramanını ve meşahirini hep bellemişler de meşahir-i *İslamiyanın* ve şan-ı Osmanîye şan katan bunca bahadır-ı Osmaniyenin isimlerini bile işitmemişler. Jan Dark'ın, Madam Steal'ın ve Madam Sevinye'nin Jorc San'ın tercüme-i hallerini ezberlemişler de nisvan-ı İslam'dan nice meşâ'ir geldiğinden haberleri bile yok!" (Fatma Aliye 1311: 2). Fatma Aliye bir Osmanlı kızının İngiliz, Fransız ya da Alman terbiyesiyle yetişmesini hoş görmez. Bize yakışanın Türklük ve Osmanlılık terbiyesiyle kızlarımızı yetiştirmek olduğunu söyler: "Bizde ise Fransız muallimesi ile terbiye edilen kıza

Fransız terbiyesi veriliyor. İngiliz muallimesinden tedarik edilen kıza İngiliz terbiyesi veriliyor. Alman veya sair muallimler ile terbiye edilenler de o terbiyeyi alıyor. Suret-i terbiyedeki bu tenevvü ve karışıklık nisvan-ı Osmaniyeye için hoş görülmez. Bu suretle Türklük ve Osmanlılık terbiyesi nerede kalıyor? Evet her halkın kendi ahlak ve *âdâtına* ve ahvaline münasip bir terbiyesi de halan ve tab'an bize yakışan bir terbiye değil midir?" (Fatma Aliye 1311: 2) Görüldüğü üzere Fatma Aliye'nin önerisi yerli kalarak modernleşmektir. O kadına verilen eğitimin niteliğinden rahatsızdır ve bu rahatsızlığını bir konferansında şöyle ifade eder: "Kadınlarımızın da talim ve tedrisine lüzum kati' görüldü. Lakin bu suret-i tedris ekseri bir süs ve zinet halinde oldu. Tahsile başlayan erkeklerin artık cahil zevceler istemeyeceği düşünülerek gelin olacak kızları süslemek makamında dersler gösterildi." (Fatma Aliye 1311: 2) Batılılaşma döneminde kadının eğitimi meselesi çok önemsenmekle birlikte bu eğitimin niteliği yanlış anlaşılmıştır. Kadının düşünce dünyasını geliştirmek yerine dış görüntüsünü Avrupalı hemcinslerine benzetmeye çalışan bir eğitim anlayışı benimsenmiştir. Bu dönemin Avrupalılaşmayı henüz fikri anlamda değil de şekli anlamda kabul eden anlayışından kaynaklanmaktadır. Fatma Aliye de kadının fikir dünyasını zenginleştirecek eğitim yerine dış görüntüsünü Avrupalı kadın kimliğine dönüştürmeye çalışan eğitim anlayışını eleştirir.

Fatma Aliye konferansında kadınlara verilecek nitelikli eğitim konusundaki düşüncelerini ise Batılı kadın örneği üzerinden ifade eder: "Avrupa, Amerika madamları şimdi

başka şeylerde temeyyüze, rağbet kazanmaya çalışıyorlar. İlim ve fünunla hem nev'ine muavenet, insaniyete hizmetle şan alıyorlar. Onlara edilen rağbet ve gösterilen asar-tazim, kıymetleri yalnız süsten ibaret olan kadınlara gösterilmiyor. O âlime ve fazılaların bulunduğu yerlerde diğerlerinin yüzüne bakılmıyor. Herkes o zekâlara o dehalara o mürüvvetkârlara ehemmiyet veriyor. Ötekiler seviliyor. Bunlar tazim görüyor. Öbürleri hodgamane bir muhabbetle seviliyor! Erkekler kendi keyifleri, zevkleri için bu erkeklerin kendilerini ve kendi keyiflerini sevmeleri demektir. Bunları ise ilmi sever gibi, fazileti sever gibi seviyorlar. Bunlar vatan ve millete medeniyet ve insaniyete olan hizmetlerinden dolayı vatanın semere-i mübahati, milletin medarı iftihar, medeniyetin kemalatı, insaniyetin şerefi gibi seviliyorlar. Bu bitmez, tükenmez, geçmez en kıymetdar ve en vefakâr bir muhabbetir.”² Fatma Aliye bu sözleriyle eğitimle donanmış kadınlara duyulan sevginin niteliğini vurgular. O cahil-eğitilmiş kadın ikileminden cinsi ve ulvi aşk ikilemine gider. Erkek, cahil kadına kendi cinsî hazlarını doyurmak için bencilce bir tavırla yaklaşmakta ve cahil kadını doyuma ulaşmak için bir zevk nesnesi olarak görmektedir. Ancak bu durum kadının eğitimle çeşitli donanımlar kazanmasından sonra değişecek ve kadın cinsel bir haz nesnesi olmak yerine ulvî bir sevgiyle sevilenecektir.

Fatma Aliye kadınların eğitimi meselesine çeşitli makaleleri ve kadınlara verdiği konferansların yanı sıra romanlarında da değinir.

2 Taksim Atatürk Kitaplığı, Fatma Aliye Hanım Evrakı: 9/1 Nolu belge.

Onun kadın kahramanları devre de uygun olarak eğitilmiş genç kızlardır. *Muhadarat*'ta Fazıla iyi derecede Fransızca bilir. Fatma Aliye *Udi* ve *Refet*'te kadınlarını para kazanacak özelliklerle donatır. Burada Refet çok dikkat çekicidir. Bütün imkânsız hayat şartlarına rağmen öğretmenlik eğitimini tamamlaması iyi bir örnektir. *Udi*'de ise Bedia babasından müzik eğitimi almış ve babası ve ağbeysi vefat ettiğinde ud dersi vererek hayatını devam ettirmiştir. *Levayih-ı Hayat*'ın kahramanlarından Vedat da kendisini edip ve sanatkâr olarak yetiştirir.

SONUÇ:

Modernleşme döneminde kadın eğitiminin niteliğiyle ilgili farklı yaklaşımlar mevcuttur. Bu dönemde kadın eğitiminde izlenecek yolun erkek ve kadın aydınların kaleminden farklı yansımaları dikkat çekicidir. Bu durum geleneksel hayattan modern hayata geçiş sürecinin toplumsal cinsiyet rollerine etkisiyle doğrudan ilgilidir. Osmanlı geleneksel yapısı içerisinde kadına biçilen iyi anne ve iyi eş rolü modern hayata geçiş sürecinde de erkek reformcular tarafından devam ettirilmek istenmiştir. Kadın ve kadınlıkla ilgili meseleler modernleşmenin göstergesi olarak irdelenmiş ancak meselelere kalıcı çözümler üretilememiştir. Bu sebeple kadın eğitimi de aile ve toplumun inşasındaki önemine göre çözümlenmeye çalışılmıştır.

Modernleşme projesinde kadın eğitimi toplumun refahı ve daha ileriki süreçte ise ulusun inşası amacıyla erkek aydınların öncelikli konuları arasında yer almıştır. Kadınların toplumsal dönüşümün özneleri olarak iyi anne ve

iyi eş sorumluluğu iyi eğitilmelerini beraberinde getirir. Böylece eğitilen kadın toplumsal iç dinamiklerin gelenekselden moderne geçiş sürecinin hızlanmasını sağlayacaktır. Bu sebeple kadın eğitiminde hedefler kadınların özgür kimlikler olarak toplumsal hayat içerisinde yer almasını sağlamaz. Sadece kadın modernleşme çabası içerisindeki toplumun sağlam temeller üzerine inşa edilebilmesinde nesnel bir unsur olarak görülür. Dönemin erkek aydınlarının bu görüşlerine ise fikrî ve edebî sahada görünmeye başlayan aydın kadınlar karşı çıkarlar. Kadınlar geleneksel hayat içerisindeki rollerini daha da perçinleyecek bir eğitim anlayışı yerine özgür kimlikler olarak toplum içerisinde yer alabilecekleri bir eğitimi talep ederler. Kadınlar erkeklere sunulan eğitime eş değer bir eğitimle donanarak baba, koca gibi hamileri olmadan hayatlarını tek başlarına sürdürebilecek güce ulaşmak isterler. Dolayısıyla dönemdeki kadın eğitiminde hedefler nitelik olarak kadın ve erkek aydınların kaleminden farklı yansır. Kadınlar modernleşmeyle birlikte eğitimle özgür bireyler olarak bir farkındalık oluşturmaya çalışırken erkekler modernleşme projesinde toplumu yeniden inşa edebilmek için kadın eğitimini hızlandırıcı bir unsur olarak kullanmak isterler.

KAYNAKÇA

AKYÜZ, Y., “ Osmanlı Son Döneminde Kızların Eğitimi ve Öğretmen Faika Ünlüer’in Yetiştirilmesi ve Meslek Hayatı”, [http://dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergi-](http://dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergi-ler/Milli_Egitim_Dergisi/143/1.htm)

[ler/Milli_Egitim_Dergisi/143/1.htm](http://dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergi-ler/Milli_Egitim_Dergisi/143/1.htm) Erişim: 11.06.2012

BATİSLAM, D. (2002). “Meşrutiyet Döneminde Kadınları Eğitmek İçin Yazılmış Bir Eser: Mir’atü’l-Beyt”, Kadın / Woman 2000, Doğu Akdeniz Üniversitesi Kadın Araştırmaları ve Eğitimi Merkezi Kadın Araştırmaları Dergisi, Haziran 2002 sayısı Tarih Sayfalarında kadın / Historical Sources About Woman Studies, Kıbrıs, 2002, S.3 (1), s.165-179.

CAPORAL, B. (1999). Kemalizmde ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını I (1919-1970), Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık.

DURAKBAŞA, A. (2002). Halide Edip (Türk Modernleşmesi ve Feminizm), İletişim Yayınları, İstanbul.

EMİNE SEMİYE, (ty). Hürriyet Kokuları, Millî Kütüphane, Yz. A 4664.

EMİNE SEMİYE, (1897). Bikes, Hanımlara Mahsus Gazete, S. 98- 138, 23 Kânunusani 1312/4 Şubat 1897- 13 Teşrinisani 1313/25 Kasım 1897; Millî Kütüphane, 06 MK. Yz. A 2670.

EMİNE SEMİYE, (1909a). “Terakkiyat-ı Nisvaniyyeyi Kimden Bekleyelim?”, Mehasin, S. 10, Eylül 1325/ Eylül 1909, s. 735-36.

EMİNE SEMİYE, (1909b). “Yeni Nizam Darbeleri”, Yeni Gazete, S. 404, 26 Eylül 1325/ 9 Ekim 1909, s. 2.

- ERDEM, TÜMER, Y. (2007).** II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Kızların Eğitimi, Marmara Üni., **Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.**
- FATMAALİYE. (1311).** "Talim ve Terbiye-i Benat-ı Osmaniye", Hanımlara Mahsus Gazete, S. 37, 25 Kânunuevvel 1311.
- NAMIK KEMAL. (1288a).** "Nüfus", İbret, nr. 9, 13 Haziran 1288, s.1-3.
- NAMIK KEMAL. (1288b).** "Aile", İkdâm, nr. 56, 7 Teşrinisani 1288.
- NAMIK KEMAL. (1289).** "Maarif", İbret, nr. 16, 28 Rebiülâhir 1289.
- NAMIK KEMAL. (1290).** "Bizde Ahlâkın Hali", İbret, nr. 124, 27 Muharrem 1290, s. 1.
- KAFADAR, O. (1997).** Türk Eğitim Düşüncesinde Batılılaşma, Vadi Yay., Ankara.
- KURNAZ, Ş. (1997).** Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını, MEB., İstanbul. Tak-sim Atatürk Kitaplığı, Fatma Aliye Hanım Evrakı: 9/1 Nolu belge.
- RIFAT PAŞA. (1293).** "Ahlâk Risalesinin Zeyli", Müntehebât-ı Âsâr, VII, İstanbul, Ali Bey Matbaası.
- UĞURCAN, S. (1991).** "Makbule Hanım'ın Hayatı, Şahsiyeti, Eserleri", Türklük Araştırmaları Dergisi, S. 6, s. 331-408.